

ریالیزمی سۆشیالیستی و ئه ده بیاتی کوردی

د. عزالدین مصطفی رسول

کۆلیجی ئاداب - زانکۆی صلاح الدین

ئه ده بیاتی نه ته وه یی

ریالیزمی سۆشیالیستی له سه ره تا ئی داو له کات و شوینی باش جهنگی ناوخوی دا به کسه ری و پیلان بو کیشانی تیدابیت، نهوا ریالیزمی سۆشیالیستی دیارده به کی واقعی به هممو ئالوزی به کی به وه دۆزی به وه .
روخساری جیاوازی شانوی سۆفتی و بریخت له راستی دا دوو جۆری ناوه رۆکی به کگرتسوی ریالیزمی سۆشیالیستن، هه ره وک تشاردۆفسکی و ئیاکوفسکی (بۆنموونه) له شیمه کانیان دا پشتیان به سامانی کلاسیکی سه ده ی نۆزده همم و گۆرانی میلی به وه به ستوه، به لام مایه - کۆفسکی ته واو له وه لایداوه . ره سوول هه مزاتۆف و قه بسوون قولیف و میژیلایتیش لیتنا سامانی نه ته وه ی خویان پشان داوه . سامانی ده وله مه ندی ئه ده بیاتی ریالیزمی سۆشیالیستی جیهانی پیش هه مووشت له جیاوازی ریازی نه ته وه یی و به پینک هاتی کۆمه لایه تی و ئیستاتیکی و هونه ری و به گه شه سه ندی ئوسلووی نازه ده ست - نشان ده کريت .

لای نو سه رانی هه ندیک له نه ته وه کانی به کینی سۆفت، له کاتی ده ست نشان کردنی ده وری پیه ندی کۆمه لایه تی سۆشیالیستی و رۆلی سه ره نجامی کۆمه لایه تی میژووی ئه م نه ته وه یی دا .
چیرۆک نو سه میلی به کان جیگای هونه ری دیاری کراویان به باس و نامه و شیوه ی داستانی کۆنیان هه به . ته نانه ت ده نگ دانه وه ی شیعری میلی کۆن له وه ئه ده بیاته شی دا که به پله ی ریالیزمی ره خنه گری دا رابووردوون و رهنگی کیشه ی کریکاری تیدا لیه ده بیتریت (تینۆ- شقیلی له گورجستان، ناگوبیان له نه ره منستان، سابیر له ئازربایجان . . . هتد) . ئه وه ئه ده بیاتانه بوون که ریازه بورروازی به

پله ی جیگیر بوونی ریالیزمی سۆشیالیستی دیارده به کی تریشی دی که بووه شه قلیکی تری ئه ده بیاتی تازه . به تاییه تی په یدا بوونی رژیمی سۆشیالیستی و په ره سه ندی ئه ده بیاتی نه ته وه یی دی . ئه م ئه ده بیاته له رۆوی سروشتی ناوه رۆکه وه که وته له یه ک نزیك بوونه وه به کگرتن و له روخسار و دیارده ی نه ته وه یی دا که وته جیاوازی . ئه مهش له نه ته وه یه که وه تا نه ته وه یه ک و به پنی پله ی به ره و پیش چوونی پیشوویان جیاوازی بوو، نه ته وه یی وا هه بوو سامانیکی کۆنی هه بوو، گه لی واش هه بوو ئه لف و بی ی نه بوو، له گه ل ئه وهش دا شتیکی هاوبهش هه م ما بووه .

قاره مانێ تازه ی سۆشیالیستی به کخه رو نموونه ی شۆرشگیر و وینه تیکۆشه رو ده بری کیشه ی نیوان کۆن و تازه بوو به هممو سووچه کانی به وه .

ئه م ئه ده بیاته تا ماوه یه کی درێژ جیاوازی له نیوان گه لان و ئوسلوو- بیان دا هیشته بووه هه ره وک نو سه رانی پیش شۆرش به ره به ره ده هاته ره یزی ئه ده بیاتی تازه وه هه ندیک جار به زه حمه ت ده هاتن، (نموونه : ریگه ی ئازاری ئه لیکسی تۆلستوی به) .

له م به ره و پیش چوونه وه ده بی ریالیزمی سۆشیالیستی وه ک شتیکی میژووی تی بگه ین . ده بی له چۆنه تی گۆرینی میژووی ئه و رووداوانه بگه ین که به سه ره یه کیتی ناوخوی ئه وه ئه ده بیاته دا راده بووری . ئه گه ر

سنت شکاوه کانی پیش شورشی خویان گه یانددبوونی (ره مزیه ت له ئیرحسان و ئه رهنه نستان). ئه ممش شتیکی گران نییه، چونکه ری و عینی روخساری کون له ئوسلوب دا چهند کز بی، له فولکلورداو له روکردنه زیندو و کردنه وی سرگوزه شته ییشنیازا هه رده رده که ویت. ریبزمی وه سفی و ئه م ئوسلوبه ی روخساری روزه لاتی، که ئیککی زور کونی هه یه، شوینه واری به ناشکرا له ئه ده بیاتی ناوه راستانی سید (تاریک و ئوزبهک) و ته نانه ت پاش ئوکتو به ریش له کارا خستان و کومانستان و قرگیزیش دا دیاره. رومانه کانی عه ره یی شه موی ئیریش به شیکه له م چه شته.

گومانیش له وه دا نییه که ئه مه کوسینک بوو له ریگه ی ئه ده بیاتی ری. دهنگی گورانی بیژه کانی کون و تیکردنی تیکستی کون له جوهرستی ئاسیادا شوین دهستی ته وادیار بوو.

هکی له وه مه سه لانه ی له رووی تیوری یه وه گرنگن ئه وه یه که ئه و خنیه یه ته ی له ری یه وه لای هه ندیک ئه ته وه په یدا بوون، هه ر له سه رته وه نه چنه خانه ی ریالیزمی سوشیالیستی یه وه. ئه مه لای ئه وانه ی نووسینیان جوو له رووی ناوه رۆکه وه، به لام له رووی روخساره وه ئه ده بیاتی سویتی به چهند تیکه لا بوون (تفاعل) یکی هه مه رهنگی جیا وازدا بوورد. هیشا له به ره مه ی هه ندیک نووسه ری ئه رهنه نستان و گورجستان و نازربایجان دا ئوسلووی رووداوی جیا (مفارقة) و رووکردنه خو به دان دیارن، ئه مانه ش خاسیه تی شیعری میلین. هونه ری میللی هه ر ئه ته وه یه کارده کاته سه رگه شه سندن له مه ووداوی، وهک له ناوه راستی ئاسیادا ده بیین.

ئه ده بیاتی سویتی چهند ئه ته وه یی به یی بیرو باوه ری ریالیزمی سوشیالیستی به ره و پیشه وه ده روات.

نووسه ره باشه کان له ئه فراندنی خویان دا ته نیا ریازی تایه تی یان فیر نه ده کرد، به لکه بوه ئه فراندنه واقعی سوشیالیستی یان پشان دا. سه ره هل دانی ئه م شه قله دیاره له ئه ده بیاتی سویتی تازه دا راستی پیش بینی یه که ی بیلینسکی ده رخت، که وتبووی ئه ده بیاتی نه ته وه یی له و وینه جیهانی به تایه تی یه ئه ده بیات دا ده رده که ونی که له وینه سروشتی تازه ی خو یه وه به ره و روخساری هونه ری ده چیت و ده که وینه به رده ستی هه موو چه رخیک و هه موو ولاتیک به لام سروشتی نه ته وه یی خو ی و ناکات.

ئه ده بیاتیکی تازه گه شه ی سهندو وه و دیمه نه کانی جینگه ی خویان گرتو وه و به ینک هاتی دیالیکتیکی خو ی تیکه لا بوونی ته وایان له نیوان مانای (نه ته وه یی و نیو نه ته وه یی) و مانای که لا بوونی (نه ته وه یی) و تیکه ل بوون له یه کیتی سوشیالیستی دا هینایه دی. رهنگه رهنگیترین ده ربیرینی ئه م راستی یه له و وشانه ی شاعیری ئه فار ره سوول هه مزای.

توف دا بیت که وتوویه تی: «هه ندی که س لیم ده پرسن: دهنگی نووسه ری رووس به سه ر دهنگی شاعیرانه ی من دا زال نابیت؟ من به دلنایه ی یه وه ده لیم هه موو که لچه ریکی نه ته وه یی که به بیرو باوه ری پیشکه و تنخوازی چه رخی خو ی پارا ویت ده بی ناوازیکی نیو نه ته وه یی هه بیت، من به زمانی گه لیکه قه قفاسی بچووک ده دویم و ده نووسم، کاتیک که ده نووسم سوورم له سه ر ته وه ی خه لکی بزائن ئه مه نووسینی ئه فارسیکی داگستانی یه. به لام یهک تاو ئه وه م له بیس ناچیت که من شاعیریکی سو قیتیم، وهک ئه وه هه لویه وام که له فرین دا نازانی کام بالی گرنگه ره؟»

تایا ئه م ریبازه هه ر ریبازی ئه ده بیاتی سویتی یه؟

له زور زووه وه، واته له بیست ساله کانه وه ریالیزمی سوشیالیستی بووه به ریبازی سه ره کی هونه ر له یه کیتی سو قیتی دا. ئه م ریبازه له ژبان خو یه وه له به ره و پیش چوونسی هونه ره وه په یدا بوو، به م جو ره وهک ئه و بوژوازیانه ی بوونه پسور له ئه ده بیاتی سو قیتی دا دلین تاقه و ته یه کی تیوری نییه که بولی وورد بوونه وه ده ست بدات.

ریالیزمی سوشیالیستی هه ول دانیکی هونه ری هه میشه به ره و پیش چووه و به رده وام و بی دوو دلی به و به ره مه نه ده یی و هونه ری یانه ی ئیلهام له بیرو باوه ری سوشیالیزمه وه و هه رده گرن و به ژبان و پاره یینی شو ب شگیری یه مه زنه کان و گو ری نه مه زنه کانی سه ده ی بیسته مه وه به ستراون ده وه له مه ند ده کرین.

هه قی ئه وه مان هه یه که دلنیا بلین ئوکتو به رو ئه و ئه ده بیاته سو قیتی یه زاده ی ئه و ن کاریکی فراوانیان کرده سه ر ئه ده بیاتی جیهانی. گو ری نی قوول و به ردار له به ره مه یی نوینه ره گه و ره کانی ریالیزمی ره خه گرانه ی رۆژئاوا و رۆژه لات دا خو ی نواند. ئه و قولله به رزه ی لای جوانی په رستانی سه ده ی بیستم بوو بووه دالده ده ریکی خه یالی بو دور که و ته وه له گه رده لوولی ژبان روخوا و چهند شوینه واریکی میزووی وه همی نه بیت هیچی تری له ناو که لچه ری ئیستادا نه مایه وه. له کومه لی بوژوازی خو ی دا خه باتی نازادی خوازانه ی چینی کریکار و خه باتی هه موو کارگه ران به گشتی به رامه ره به ده سه لانی سه رمایه کاریکی گه و ره ی کرده سه ر هه موو که لچه ری گسانی یا ئه ده بیات و هونه ر. په یدا بوونی ریالیزمی سوشیالیستی به ستراوه به وه وه. ریالیزمی سوشیالیستی نه دیارده یه کی رووسی یه و نه ته نیا سو قیتیش، به لکه دیارده یه کی نیو نه ته وه یی یه له هه موو بسته زه وی یهک دا که چینی کریکاری تی دا پاره یی بو خه بات به رامه ره به سه رمایه داری، یا له هه ر خاکیک دا که بیرو باوه ری گو ری نی ژبان به ره و سوشیالیزم به سه ر هوش و گو شی خه لک دا زال بووی په یدا ده بیت.

بیر و باوهری سوشیالیسم زور پیش نه‌وی ته‌جرو به‌ی رژی می سوشیالیستی خوی‌داجه‌سینیت په‌یدا بووه . خوگیل کردن لم راستی به وامان لی ده‌کات که به هیچ جوریک له گورین و جموجولی ناو نه‌ده‌بیاتی ناسیاو نه‌فریقاو نه‌مریکای لاتینی نه‌گه‌ین یا راستر نه‌وی به که ده‌سه‌لاتی تیگه‌یشتن زور راستی وزروقی گرنگی سر به په‌یدا بوون و گه‌سه‌سندنی هونه‌رمان نه‌بیت . مه‌سه‌له‌ی ریالیزمی سوشیالیستی نه‌ده‌بیاتی رووسی به ره‌گینگی به‌تین به ری‌وشوینی کون و شکوداری ریالیزمی کلاسیکی پونشکین و گوگسول و تولستوی و چیخوف و گورکی په‌وه به‌ستراوه . چاره‌سرکردن لیره‌دا بو‌نمونه له‌وه جیاوازه که له ریالیزمی سوشیالیستی نه‌ده‌بیاتی نه‌مریکای لاتینی دا ده‌بیینن ، لیره‌دا ره‌گی ده‌چینه سر هونه‌ری رومان‌تیزمی و له نه‌فسانه زیندو و کردنه‌وه‌دا ریگه‌ی نه‌وه‌گریت . له روزه‌اواوی نه‌ور و پادا ده‌توانین نه‌فراندنی (خ . لاکسین) له نایسه‌نده له‌گه‌ل هندی له‌وه‌دیمه‌نانه‌دا جوت که‌ین که لای هندی گه‌لی روزه‌ه‌لاتی سوفیت دا دیمان . وه‌ک چوونه‌وه سر نوسلووی داستان می‌زووی کون ، که نه‌مه‌ش له زور زووه‌وه به‌ستراوه به ریالیزمی سوشیالیستی په‌وه هه‌ر له‌وه‌کاته‌ش دا له رووی نیی‌داعوه چنه‌د تال به نوسلوو به‌کونه‌کمی «ساگ» په‌وه ده‌به‌سینیت .

ریالیزمی سوشیالیستی له ولاتانی نه‌فریقاو نه‌مریکای لاتینی دا هه‌ر له‌زیر سایه‌ی خاصه‌ی کات و شوینی کومه‌لایه‌تی خوی‌دا په‌یدا بووه . له‌وی‌دا ته‌ئسیری بیر و باوهری لیستاتیکی پیش‌ره‌وی (نه‌فانگاردیزم) نه‌که‌وی به‌سر ته‌ئسیری نه‌ولیک‌دانه‌وه نه‌فسانه‌ی په‌دا که هیشتا له بیرو که‌لچهری گه‌ل دا ماون . شوین پنجه‌ی لیک‌دانه‌وه‌ی نه‌فسانه‌ی له به‌ره‌می نووسه‌ری پیش که‌وتنه‌خوازی وه‌ک جورج نه‌مادوو نه‌لیکیش دا له باری سرنجی می‌زووه‌وه ریالیزمی سوشیالیستی به‌ناقه بز ووتنه‌وه‌ی هونه‌ر که ده‌بیسری که هه‌موو دیمه‌نه‌دیاره‌کانی پله‌ی دامه‌زاندنه‌وه‌ی سوشیالیستانه‌ی جیهان بخاته‌جوارچیوه‌ی خو په‌وه . به‌لام نه‌م روخساره‌گشتی به‌ناچته‌ناو‌ناقه وینه‌به‌کوه . جورج نه‌مادوو لیک‌دانه‌وه‌ی خوی به‌رامه‌ر ریالیزمی سوشیالیستی وا ده‌رده‌بیریت که‌ده‌لیت : [تا کتیب و رومان و شیعرمان خزمه‌تی مه‌سه‌له‌ی شویشی هه‌بیت ، ده‌بی پیش هه‌موو شتیک به‌رازیلی بیت ، توانای نیو نه‌ته‌وه‌بیشی هه‌ر له‌مه‌دایه .]

له‌توانادایه که نوینه‌ری هه‌موو نه‌ده‌بیاته نه‌ته‌وه‌ی به‌کان نه‌مه‌ده‌باره‌ی گه‌سه‌سندنی نه‌م نوسلوو به‌تازه‌یه بلین که له‌گه‌ل کات و شوین دا راستی نه‌وه‌دیارت‌ر ده‌بیت که دیمه‌نی بنه‌ره‌تی نه‌نوسلوو به‌له روخساری هونه‌ری نه‌ته‌وه‌ی هه‌مه‌ره‌نگه‌ی دایه . ریالیزمی سوشیالیستی له جه‌وه‌ردا خاصه‌تی نیو نه‌ته‌وه‌ی هه‌یه . سه‌ره‌تای نیو نه‌ته‌وه‌ی به ، به‌لام دیمه‌نه‌کانی دیاره‌جیان . نه‌مه‌ش له

رووی می‌زووی و نایدیولوزی په‌وه ره‌نگه‌ده‌ده‌نه‌وه‌ی په‌کیتی ناوخوی بز ووتنه‌وه‌ی می‌زووی کومه‌لایه‌تی نه‌ته‌وه‌ی جیاوازه‌جیاوازه‌ده‌رده‌خن . هینانه‌پیش چاوی ریالیزمی سوشیالیستی به‌هوی نه‌م راستی په‌وه‌ی پی‌پشو له‌گه‌ل په‌کگرتنی ره‌گه‌زی دیموکراتی و سوشیالیستی له که‌لچهری نه‌م ولات یا نه‌و ولات دا فراوان ده‌بیت .

ریالیزمی سوشیالیستی و جیهانی سی‌یه‌م

بوونی نه‌ده‌بیاتی ریالیزمی سوشیالیستی له جیهانی سی‌یه‌م دا جی‌ی مونا‌قه‌شه نی‌یه . که گه‌بیشینه راستی په‌یدا بوونی نه‌ده‌بیاتی کریکاران له جیهانی سه‌رمایه‌داری خوی‌دا ، یا بلین له‌وه‌ولاتانه‌دا که هیشتا له‌زیر ده‌سه‌لاتی سه‌رمایه‌داری‌دان (فه‌ره‌نساو به‌ری‌تانی) یا گه‌بیشینه سر په‌یدا بوونی ریالیزمی سوشیالیستی له رووسیای پیش نوکتو به‌ردا ، نه‌مانه هه‌موو ری‌نیشاندنه‌رن بو بوونی ریالیزمی سوشیالیستی له هه‌موو ولاتیکی سه‌رمایه‌داری وادا که خاصه‌تی هاوتایی شتی نه‌ته‌وه‌ی و شتی نیو نه‌ته‌وه‌ی له نه‌ده‌بیاتا تیدا پیک بیت . یا نه‌ده‌بیاته‌کمی سر و شتی خه‌باتی به‌رامه‌ر به سه‌رمایه‌تیدا بیت و له‌گه‌ل هه‌موو نه‌وه‌سه‌ نه‌ده‌بی‌یه‌ی بورژوازی به‌کانی نه‌م سه‌رده‌مه‌دا بکه‌وینه‌کیشه‌وه .

له کاتیک دا که ده‌میکه له ولاته سه‌رمایه‌داری به‌کانی نه‌ور و پادا مونا - قه‌شه به‌لای چاکه‌ی ریالیزمی سوشیالیستی دا کوتایی پی‌هینراوه ، که‌چی تازه مونا‌قه‌شه ده‌باره‌ی بوون و نه‌بوونی نه‌م نه‌ده‌بیاته له ولاتانی جیهانی سی‌یه‌م دا ده‌کریت .

نه‌مه‌باسی دوا کونفرانسی علمی بوو که له ده‌ستگای روزه‌ه‌لا - تنایی سر به نه‌کادیمیای زانستی سوفیتی له موسکو له دوو روزه‌ی ۲۵ - ۲۶ ری حوزه‌یرانی ۱۹۷۷ دا گیرا . کونفرانس کاری خوی بو ته‌ئسیری نه‌ده‌بیاتی سوشیالیستی به‌سر ولاتانی روزه‌ه‌لات دا ترخان کردبوو (۱۶)

کونفرانس له‌رنی چهن‌دین راپورتی علمی په‌وه رولی نووسه‌رانی روزه‌ه‌لاتی سوفیتی له به‌ره‌و پیش بردنی ریالیزمی سوشیالیستی ولاتانی روزه‌ه‌لاتی دوو و ناوه‌راست و تزیک دا سه‌لمانند . وه‌ک نه‌کادیمیک براگینسکی وتی : نه‌ده‌بیاتی روزه‌ه‌لاتی سوفیتی ته‌جرو به‌یه‌کی تازه لیک‌دانی بناغی روزه‌ه‌لاتی به ته‌جرو به‌ی ریالیزمی رووسی و سوفیتی به‌خشی و نه‌مه‌ش له ته‌جرو به‌ی نه‌ده‌بیاتی گه‌لانی روزه‌ه‌لات و (جیهانی سی‌یه‌م دا ره‌نگی دایه‌وه ، هه‌رچه‌نده گه‌لیک ناوانی وه‌ک «نه‌ده‌بیاتی میلی» و «نه‌ده‌بیاتی دیموکراتی» و «نه‌ده‌بیاتی دیموکراتی میلی» هه‌یه به‌لام رووکردنه ریالیزمی سوشیالیستی له‌م نه‌ده‌بیاته‌دا دیار و روشنه . ده‌توانین نه‌و بیرو راپایانه‌ی له‌وه‌کونفرانسه‌دا مونا‌قه‌شه کران له‌م دیرانه‌دا کورت بکه‌ینه‌وه :

تئورى و پراكتىكى بۇنىڭ خىستى ئەدەبىياتى ھاۋچەرخ نامادە دەكەن .
 ۋىنەي ئەم مەسلانە پىئوئىدى پىرەۋكەرىيە بە رېئاللىزم ۋە سەرئەتاي
 رەخنەگرى ۋە داچەسپاندى رېئاللىزمى سۇشپالىستىيە ، پىرەۋوئوسلوۋو بە
 باسى رۇلى سەربەخۇي ھونەرمەندە . ھەرۋەك موناقتەشەيەكى گەرە
 دەربارەي پىئوئىدى نىۋان رۇمانتىزم ۋە رېئاللىزم لە ئەدەبىياتى رېئاللىزمى
 سۇشپالىستىيە دا ھەيە . ژمارەيەك لە رەخنەگران دان بەۋەدا دەئىن كە
 رېئاللىزمى رۇمانتىكى تايىتە لە سنوورى رېئاللىزم دا يا لە سنوورى
 ئەدەبىياتى رېئاللىزمى سۇشپالىستىيە دا ھەيە . ھەندىكىش باسى ئەۋە دەكەن
 كە ھەر رەنگە باسى بوئى دىمەنى ئوسلوۋى رۇمانتىكى
 لە بەرھەمى ھەندىك شاعىردا بگونجىت . ھەندىك باسپش ھىشتا ھەر
 چاۋەرى موناقتەشەيە ۋەك پىئوئىدى نىۋان پىرەۋوئوسلوۋو .
 تشاردۇقسكى دەئىت :

كە بوۋكە بە بارانەيەكەم بۇدئىن ۋە لە بارىك دا كە پىئوئىدى
 (فرىشتەيى) گىئانى دەكرىت بە بەردا ، من لە داخانا چاۋم دەنوقىم ،
 دەئىن ئەۋەي دەپى بىخوئىرئەۋە چىمە؟ دەئىن : رۇمانتىزمە ئەۋەش
 دەئىم نا . كە شتىكى كۇلۇلى لاۋازىي بۇقۇرى دەدەن ۋەك بۇئىن لە دەقتەرى
 نفوس ، پەردەي سىنەما دەچىت ۋە تارادەيەكى كەم زۇر بە كزى
 رۇشنى دەبەخىش بە پىرىكى كۇلۇلى ۋە كە زىان دووبارە بىئوسىتەۋە
 دووبارەي بىكاتەۋە پىم دەئىن : ئەمەيە رېئاللىزم؟ من دەكەۋمە
 پەرۋەردە كەردن ۋە رايئانى .

ئوكتۇبەر دەۋرانىكى تازەي ھىنايەكايەۋە ، دەۋرانى (كۇپەي
 جىھانى) ، بارىكى مېزۋىي تازەي ھىنايەكايەۋە كە لە روى ئەدەبىياتەۋە
 بەردەۋامى رېئاللىزمى رەخنەگرانە نىيە ، با رېئاللىزمى سۇشپالىستى
 رەنگدانەۋەي رابووردوشى تى دايى بەلام ھەر لە دووربىنى دۋارۋەۋە
 تىمىشاشى دەكەت ۋە گەرەنەۋە نىيە بەرەۋر رابووردوۋ . ئوكتۇبەر كارى
 كەردە سەر زۇر نوۋسەرى دەۋەۋەي يەكىتى سۇئىت . ئەمەش لە
 «مائىشاۋايى» بوھان - بېھىرو «من لە دەرگا دەدەم» شوون ئولكىسى ۋە
 شىعەرى سىمىر - نىسكى ۋە نايمان دا دىبارە ، ھەرۋەك كارىشى كەدوۋەتە
 سەر شىعەرى مايكۇقسكى ۋە يارو سلاڧ گاشىك . ھەرۋەك ئىبىداعى
 رېئاللىزمى - سۇشپالىستى شتىكى تازە بوۋە ئەدەبىياتى جىھاندا ، ھەرۋەها
 بە شىۋەي ئاسايى ھەندىك دىبارەي ھەمەرەنگە لە ئەدەبىيات دا پەيدا بوۋ
 ۋە رۇايە ناۋ رۇخانەي ئەم ئوسلوۋو بە تازەيەۋە چۈۋە شەۋلى
 گەشەندى ئەۋەلە پەر لە ئالۋوزى ۋە ئاكوۋىيەي زۇر ۋەلات ۋە رېئاللىزمى
 بىزۋتەۋەي جىھانىيەۋە . ئەم مەسلەيەي زۇر لىقى ھەيە تا ئىشتا بە
 جۇرىكى كۇنكرىتى ئاشكرا لە لىكۇلئەۋەكانى رەخنەدا باسى لى
 نەكراۋە .

جۇرج لۇكاج نوۋسىۋىيە . . ئەدەبىياتى سەدەي نۆۋدەھەم لوتكەي

ئەدەبىياتى ۋە لاتانى سەرمایەدارىيە ، لۇكاج بەم قسەيە تئورىيە تەنگۈچەلە
 - مەي سەرمایەدارى لە پلەي ئىمپىرېئاللىزم دا بە جۇرىكى مىكانىكى
 دەھىنە كۇرى ئەدەبىيات ۋە رەخنەۋە . ھەر لە سەر ئەم بىناغەيەش لە
 ئەدەبىياتى سەدەي بىستەمى ئەۋرۇپا بە سەرئەتاي رېئاللىزمى سۇشپالىستى
 دەزائىت . بىرىخت لە ۋتارى بۇلۇي ھەمەرەنگى ئوسلوۋو بەكانى
 رېئاللىزم (۱۹۳۸)ى خۇي دا موناقتەشەي ئەمەۋ بىرەكانى تىرى لۇكاج
 دەكەت ۋە ھەمەرەنگى ئوسلوۋو بە رىگرى ئەۋە دەزائىت كە ھەمەۋ
 ئەدەبىياتى نارېئاللىستى بە شتىكى بىن سىرخ بىزانىت . بىرىخت
 نوۋسىۋىيە : «مەترسى لەۋەدایە كە تىگەشنى شىكۇدارى رېئاللىزم
 بىستىن بە دوۋ ناۋى سى ناۋى گەرەۋە ، يا دوۋ رېئاللىزمى سى رېئاللىزم ، با
 چەند سوۋدەندىش بىن دەست نىشان بىكەن ، تاقتە رېئاللىزمى راست
 ئەۋەيە كە دووبارە ئايىتەۋە»

لەمەۋە دىبارە كە لۇكاج رېئاللىزم بە ئوسلوۋو بىكى پورۋازى دەزائىت ،
 ئەم بىرەي ئەۋەش لاي پىترۇف دىبارى دەدا كە رېئاللىزمى رەخنەگرانە بە
 بىناغەي رېئاللىزمى سۇشپالىستى دەزائىت ، كە لىرەدا سۇچكۇف ۋە
 ماسىنكۇف ۋە ھەندىكى تەرگەلى نىن ۋە لە بارى سەرنجى خۇيانەۋە نايى
 زۇر لە سەر ئەۋە بىرۋىن كە رېئاللىزمى رەخنەگرانە رۇلى گەرەي لە
 پىكھاتى رېئاللىزمى سۇشپالىستى دا ھەيە . چۈنكە ئەمە جەۋھەرى تازە -
 گەرى ۋە تازەھىنانى رېئاللىزمى تازە ۋە دەكەت . لىرەدا گىرنگ ئەۋەيە كە
 تايەتتى ئەۋەۋەي رېئاللىزمى كلاسسىكى روى دەربەخەن ، چۈنكە ئەۋ
 بارە شۇرشىگىرىيەي لە روىسدا پەيدا بوۋ ، رېئاللىزمى كلاسسىكى لە
 سنوورى رەخنە لە شت گرتن دا رانەگرت . بىنەرەتى ئەۋ بىرانەي لەۋ
 ۋە تارانەدا كە دەربارەي تۇلتۇي نوۋسراۋە ئەۋەيە كە «ھەنگاۋ بەرەۋ
 پىشەۋەنان لە بەرەۋ پىش چۈۋى ھەمەۋ ھونەرى مۇقايەتى دا بەكسەر
 بەستراۋە بە دەست نىشان كەردن ۋە ھىنانە بەردەمى كۇششى گەل لە
 بەرامبەرى مېزۋودا ، ئەم مەسلەيەش سىرۋشنىكى شۇرشىگىرى داۋە بە
 ھوشبارى ھونەرى لە روىسدا . لە كاتىك دا كە لە بىزۋتەۋەي ئەدەبىي
 ئەۋرۇپادا بە پىچەۋانەۋە زۇر لە نوۋسەران ۋە زەمىت ۋە ئايديالىستىيان
 كەدوۋە بە فەلسەفەي خۇيان ۋە ناتوراللىزم ۋە نىۋىي ۋە فورمالىزمىيان پاش
 رۇوخانى رېئاللىزمى رەخنەگرانە كەدوۋە بە ئوسلوۋو ھونەرى خۇيان
 ئەمەش سەرئەتاي ھەمەۋ كارەساتەكانى بىرۋار ۋە رېئاللىزمى تاقتە كەسىيە» .
 ھەندى جار بە زۇر بىئانۋەۋە لىرەۋەلۋە دىنگ بەرۋ دىبەيەۋە ھاۋارى
 كۇتايى ھىنانى رېئاللىزمى سۇشپالىستى دەكرىت .

ئەۋ شۇرشى زانست ۋە تەكنەلۇزىيەي كارى تەۋاۋى كەردە سەر بەرەۋ
 پىش چۈۋى ھەمەۋ كەلچەر بىنەرەتى بىرۋار بەرەكانى رېئاللىزمى
 سۇشپالىستى نەگۇرۋە ، تەنەنەت لە ۋەلاتە سۇشپالىستەكان دا لە رەگەۋە
 بەستراۋە بە قەۋارەي سۇشپالىستى كۇمەلەۋەۋە خىزمەتى چاكەي دەكەت ،

حلاه جیگه‌ی ناگریته‌وه. نه‌ویسری مروئی خولقینه‌ره‌ی باوه‌ری
— نیستی هینابه‌کایه‌وه‌و‌گورکی به‌ره‌پیشی برد، همه‌یشه هه‌ر به‌ردی
— سوچی که‌لچهری سوشیالیستی‌یه.

ریالیزی سوشیالیستی له‌م پله‌یه‌ی نیستی‌ی دا له‌بته‌ره‌ته‌وه، یه‌کگرتوه‌و
— نه‌واو‌کردنی نیوان جیهان و بوونی مروئی له‌سه‌ر بناغه‌ی یاسا
— تی و کومه‌لایه‌تی‌یه‌کان ده‌رده‌خات. ریالیزی سوشیالیستی هونه‌ری
— هه‌ری کومه‌لایه‌تی مه‌زنه، رژیمیکی ره‌وشت و نیستاتیکی همه‌یشه
— به‌پیش جووی نه‌وتویه که‌ توانای دوزینه‌وه‌ی کتوپری و دووباره
— حیسانده‌وه‌ی ته‌واوی ئاده‌میزادو جیهانی هه‌بیت و مه‌سه‌له‌ی ره‌وشت و
— بیدبولزوی‌یه هه‌ره‌گرنگه‌کانی له‌سنوری جیهان و هه‌موو مه‌سه‌له
— تریگه‌کانی جیهان دینیه‌ ناوه‌وه. بایه‌خ دان به‌ته‌ده‌بیاتی تومارکردن و
— به‌نگه‌یی (وشتاقی) له‌رژه‌ه‌لات دا به‌گه‌رانه‌وه سه‌ر ریالیزم ده‌ژمیری
— له‌ام به‌ره‌و پیش جوونی هه‌لس و‌که‌وتی ته‌ده‌بیاتی جیهانی هاوچه‌رخ
— ب‌لگه‌ی نه‌ویه که‌ ریالیزم تا‌نیستا گه‌وره‌ترین نه‌وژی ته‌ده‌بیاته. تم
— ریالیزمه وه‌ک نه‌وانه‌ی ته‌ده‌بیاتی تازه به‌مه‌زنه‌ی کون‌ده‌پین لایان وایه،
— نوی سه‌ده‌ی پیشوونی‌یه، به‌لکو ریالیزی تم چه‌رخ‌یه‌مو هه‌موو
— ده‌سکوته مه‌زنه‌کانی سه‌ده‌کانی پیشووی و مرگرتوه و دیه‌منی جه‌وه‌هری
— تازه‌ی نه‌وتوی لی‌زیاد کردوه‌و ناراسته‌ی به‌رداری به‌وه جیگه‌ی گرتوه‌و
— بناغه‌ی گورینی ژبانی گرتوته‌ خوی و نووسه‌ری تازه‌ی زور و لانی بو‌نه‌وه
— راکیشاوه که‌ نیی‌داعی خویان برپژنه روخانه‌ی ریالیزی
— سوشیالیستی‌یه‌وه.

چهند سالی‌ک له‌مه‌وبه‌ر ژماره‌یه‌ک له‌وانه‌ی له‌ته‌ده‌بیاتی ئینگلیزی
— ده‌کولنمه‌وه له‌ (سترانفور ئوف ئافون) ی جیگه‌ی له‌دایک بوونی شکسیردا
— کویسونه‌وه‌و کوریکیان بو‌یاسی (ریالیزم و واقع و رومان گرت. له‌و
— راپورت‌ده‌دا که‌ له‌ پاشکوی ته‌ده‌بیاتی تایمسی دا بلاو‌کرایه‌وه به‌شدارانی نه‌و
— کوره له‌ موناقه‌شه‌دا له‌و قسه‌یه‌ کولینه‌وه که‌ گوايه باوه‌ره خولقینه‌ره‌کانی
— ریالیزم نه‌رکی خوی ته‌واو کردو پیوستی به‌تازه‌کردنه‌وه هه‌یه‌و گوايه
— ئالوزی نوی بووه به‌ پیوستی یه‌کی میژووی، هه‌روه‌ک هه‌موو له‌سه‌ر
— نه‌وه یه‌ک بوون که‌ توانای راسته‌قینه‌ی به‌ره‌و پیش جوونی
— ته‌ده‌بیاتی دواروژ به‌ته‌واوی به‌هوی ئالوده‌ بوونی زوری ره‌خنه‌گران له
— ریگه‌ی باسه‌وه داینی، هه‌ر له‌و کاته‌دا گورکی له‌سه‌وه دور که‌وته‌وه‌و
— یه‌سی تازه‌ی داینی و نه‌خشه‌ی نوینه‌ری هه‌موو دستمه‌تاقمیکی نه‌خشه
— کیشاو له‌ یه‌سه‌کانی دا نوینه‌ری دوو چین ده‌پین (که‌چی لای چیخوف
— نوینه‌ری یه‌ک ده‌سته دیاره). به‌ره‌و پیش جوونی قارمان (له‌ روخسارو
— جه‌وه‌هردا) له‌و داستان و رومانانه‌ تازانه‌دا (له‌ بیست ساله‌کان و سی
— ساله‌کان دا) دی‌و له‌ رومانی تومارکردنی واقعی پاش جه‌نگی ناوخوی و
— جه‌نگی نیشتمانی دا دیاری‌دا.

له‌ نیوه‌ی دووه‌می سالانی په‌نجادا جو‌ریکی تازه له‌ته‌ده‌بیاتی سوئی‌تی‌دا
— ده‌رکه‌وت و نه‌وژمیکی دا به‌ته‌ده‌بیاتی جیهانی.

نه‌ویش په‌یدا بوونی په‌خشانی لیریکی بوو، که‌ ده‌توانری به‌ جو‌ریک له
— په‌خشان یا چیروکی بی قارمان دابنریت، یا قارمان هه‌ر نووسه‌ر
— خو‌یه‌تی.

ره‌نگه سه‌ره‌تایه‌کی ته‌مه له‌ته‌ده‌بیاتی ریالیستی کلاسیکی
— رووسی داو به‌تایه‌تی لای تو‌رگینیف بینن. به‌لام ره‌سول هه‌م‌زاتوف
— که‌ له‌سه‌ر زه‌وی‌یه‌کی پته‌وی وا وه‌ستابوو که‌ هه‌موو بناغه‌کانی ریالیزی
— سوشیالیستی کو‌کرده‌وه تم بابه‌ته‌ی به‌ره‌و پیش برد.

«داگستانی من» نمونه‌یه‌کی جو‌رو چو‌نیه‌تی ته‌ده‌بیاتی تازه‌وه هه‌مه
— که‌ناری قولی ده‌ر بره.

ئولگایر گولتا به‌ تابلوی ره‌ش به‌ره‌و کلنسه‌مان ده‌بات و ته‌پوو توز
— له‌ته‌یقسون لا‌ده‌دات. به‌ بو‌چو‌ونیک تازه باسی کلنسه‌ ده‌کات و به
— تیوری ره‌مزیت و تعریفی ئیغلاتوونی ته‌ده‌بیاته‌وه به‌ره‌و نه‌مانی برد.
— ته‌مه زنجیره‌یه‌که له‌درو. کوره‌که له‌گه‌ل تیوری پرؤیسور شوربو
— هاو‌پشته‌کانی دا نه‌بوو که‌ ته‌ده‌بیات بکریت به‌ ره‌مزو ئیشاره‌ت. به‌گورتی
— لیکوله‌ره‌وه گه‌وره‌کانی ته‌ده‌بیاتی ئینگلیزی به‌ هه‌موو نه‌وشتانه‌ رازی
— نه‌سبون که‌ نو‌نسه‌رانی قوتابخانه‌ی ره‌خنه‌ی تازه‌ی بو‌وچه‌وه بو‌یا
— نیستاتیکی ته‌ده‌بیاتی تازه هه‌ولیان دا بیکه‌نه جیگری ریالیزم.

گرنگترین به‌ره‌می ته‌ده‌بیاتی و لاناتی سوشیالیستی باس له‌مه‌سه‌له
— یه‌کی به‌ره‌می ده‌کات که‌ دامه‌زاندن و پاراستنی کومه‌لی سوشیالیستی
— له‌م مه‌یدانه‌دا باس و زینه‌ی خو‌یان ده‌دوزه‌وه‌وه مه‌شخه‌ل داده‌گیرسین.
— ته‌مه له‌مه‌وبه‌ریش هه‌ر راست بوو. چونکه له‌سه‌ره‌تاوه ته‌ده‌بیاتی
— ریالیزی سوشیالیستی ئیله‌ام له‌ رو‌داوه‌وه و مرده‌گریت و هه‌ر ته‌نیا
— هه‌ولی تومارکردنی نادات، به‌لکو ده‌ستیش ده‌مخاته ناوی‌یه‌وه. نیستاش
— که‌ ده‌چینه پله‌یه‌کی میژووی تازه‌وه ته‌ده‌بیاتی ریالیزی سوشیالیستی له
— راده‌ی نیی‌داعی ته‌ده‌بیاتی لی‌زیادکردنی تازه‌و زور ئالوزی ده‌ویت. بو
— نمونه ته‌ده‌بیاتی سوئی‌تی هه‌ر له‌ رووی لیکولینه‌وه‌وه به‌ره‌و پیش
— نه‌چوه‌وه، که‌ ده‌پین چیخوف یه‌سی کونی ده‌وری خوی رو‌وخاندو
— هه‌لو‌نیستیکی روزه‌انه‌ی تازه‌ی به‌خشی و جیهانیکی تازه‌ی بی‌دو‌زی‌یه‌وه و
— ته‌مه لای چیخوف کوله‌که‌وه باس بوو و توانای بیننی ناوه‌بوکی سر‌وشتی
— یادداشتی روزه‌انه‌ ده‌دات به‌ په‌خشانی لیریکی. ریالیزی سوشیالیستی
— سنوری هونه‌ری خوی فراوانتر ده‌کات و ورده‌وه وه‌ک ئوسلو‌ویکی
— هونه‌ری هاوچه‌رخ گرنگی په‌یدا ده‌کات. تم فراوان بوونه به‌وشکی
— تی‌گه‌پشتن له‌ ریالیزی سوشیالیستی دور ده‌مخاته‌وه.

ته‌ده‌بیاتی ریالیزی سوشیالیستی له‌ سنو‌وریک جیهانی‌دا دانی
— بی‌دانرا. میژووی نه‌و ته‌نیا پشتیک له‌ نووسه‌ران ناگریته‌وه. له‌ ری‌پره‌وی

گهسه سەندنی ئەدەبیاتی ریالیستی سۆشیالیستی دا چەند پستی وا هەبوون کە هەندیک کە بە بەرچاوتەنگی یەو تەماشای ئەو روخسارە هونەری یەیان دەکرد کە لە سالانی سی دا بە کار دەهێران . هونەری ریالیستی سۆشیالیستی لە پەلای ئێستای دا هەموو تەجربەیی هونەری ولاتانی سۆشیالیستی زۆر نەتەوویی و ولاتانی بۆرژوازیی رۆژئاواو کە لچەری «جیهانی سی یەم» دەگرێتەو . لە وی دا کێشە یەکی ئالوز لە زێر گەلیک تەئسیردا بەرەو پیش دەچیت . لە بەر ئەو ناتوانین دان بە مەسەلەیی «چوونە قاوڤ» یا تەواوتی - تکامل - یی ریالیستی سۆشیالیستی دا بینین و بە رییازی هونەری بزانین . ئەم رییازە هەمیشە لە بزوتنەو دا یەو هەرچی رییازی پیشکەوتوو لە بەرەو پیش چوونی میژوویی جیهانی دا یەو روخساری رەنگدانەو هونەری تێدایی ، هەمووی بە لای خۆیدا رادەکێشیت . لە بەر ئەمە بیر یی ریالیستی سۆشیالیستی بە جوړینکی یە کگرتوو لە گەل بیر یی بەرەو پیش چوونی ئێستایکی دا یە ک دەگری و بزوتنەو ه ی پیشکەوتنی کۆمەل بەرەو رییانکی گیانی پڕ لە روخساری بە نرخ و بایەخی جیاواز نەخشە دەکێشێ . پیشکەوتنی ئێستایکی لە زۆر پلەدا ناکوکی تێر لە ناو نابات بە لای نە پەرتی رییازی رەنگ دانەو ه ی بەرەو پیش چوونی کۆمەل بەرەو سۆشالیزم لە رینگ ی هونەرەو دەست نیشان دەکات .

ریالیستی سۆشیالیستی و ئەدەبیاتی کوردی

لێدوان و موقەشەیی بوونی قوتابخانە یا رییازی ریالیستی سۆشیالیستی لە ئەدەبیاتی کوردی دا هیشا نەچوتە سەر کاغەز و کوژی نووسینەو . تەنیا نەتەو یە کە لە هەندیک موقەشە بەدا هەندیک دەنگ بەرز دەبوو و ئینکاری بوونی ئەدەبیاتیکی ریالیستی سۆشیالیستی کوردیی دەکرد . ئەمە بوو هۆی دووبارە پێداچوونەو ه ی سەرچاوە تیسوری یە کاتی ریالیستی سۆشیالیستی ، وردبوونەو لەو رییازو قوتابخانە یە خۆی و لە سەر تە ی پەیدا بوونی و تی روائینی لە چوارچێو ی میژوویی خۆی و بەرەو پیش چوونی بەرەو مامی و خۆبەندەو ه ی بەری ئەو موقەشەنە ی دەریارە ی دەگریت و هوشیارانە بەراورد کردنی هەموو ئەمانە لە گەل ئەدەبیاتی کوردی دا بە ناو نیگایەکی روناکی چوارچێو میژوویی یە کە ی گەشتە چە کەرەو گزنگی ئەو رییازە لە ئەدەبیاتی کوردی دا تەدگاتە بیینی ناسۆی بەرەو پیش چوونی .

لە کاتی خۆی دا سەر تەاو چە کەرە ی ئەو رییازە لەم چەند دێرەدا دەست نیشان کرابوو کە تێی دا نووسرابوو :

«ئەو ه ی سەر مەو دەمانگە ی نیتە ئەنجامیک ، ئەویش ئەو یە کە ئەدەبیاتی ریالیستی کوردی لە پاش جەنگی دوو ه می جیهان وە ک قوتابخانە یە کی خاوەن نیشان و تاییە تیی خۆی ئەو تو جیگر بوو کە شادە مەرە کانی بە ستر

- بن بە ژبانی گەلی کوردو سامانسی نەتەو یی کوردو رەگەزە ریالیستی یە کانی یەو پست بە تەجربە ی ئەدەبیاتی ریالیستی نەتەو ی کانی ترەو یە ستیت . روخساری رەخنە گرانی ئەم ئەدەبیاتە رەخنە لە دواکەو توویی ژبانی گەلی کورد دەگریت و گالته ی یی دەکات و پال بە گەلەو دەنیت کە ئەو دواکەو توویی یە چارە سەر بکات ، پیرە میردو ئەحمەد موختار جاف و زیوەر و موفتی و بیکەس نوینەری دیاری ئەم رییازە ن گەلیک لە نووسەرانی گەل و یژو کامەران و عەلادین سو جادی بەرەو پیش بەری ئەون و هۆی نزیک کردنەو ه ی مەبەسی ئەو و مەبەسە کانی قوتابخانە ی ریالیستی سۆشیالیستین ، سەلام و جگە ر خوین یش ئەلقە ی بە یە ک گە یاندنی مەبەسی شیری ریالیستی رەخنە گرانی و ریالیستی سۆشیالیستین .

رەگی ریالیستی سۆشیالیستی لە گەل بلاو بوونەو ی بیر و باو ه ی پیشکە و تەخاوانە ی شو ر شگری ، زانستی دا ، بە تاییە تی لە کوردستانی عێراق دا لە سالانی جەنگی دوو ه می جیهان و دوای ئەو جەنگە دا کەوتە رواندن . نووسینە کانی عەبدولوا حید نوو ری (ع . و . نوری) ، (۱۹۰۴ - ۱۹۴۴ ز) کە بە شیکن لە ئەدەبیاتی سیاسی باشتین سەر تە ی ئەدەبیاتی ریالیستی سۆشیالیستین . هەردی - لە پەلای یە کە م ی شیمەرە کانی داو (ع . ح . ب .) و کاکە ی «فەللاخ و دلزار و دیلان و قەدری جان و مارف بەر زنجە یی و کەسانی تر ، بەو رییازە دا رویشتن ، پاش ئەو ناوەر و کتی شیمەر لە لاتی گۆران بەرەو پیشەو چوو و ورده و رده چوو رینزی ریالیستی سۆشیالیستی یەو بە ناوەر و ک و روخساری تازە ی خۆی بوو بە رابەری ئەم قوتابخانە یە و ۴۰ رزترین لوتکە ی پیگە یشتن و بەرەو پیش چوونی خۆی

گەلیک رووداو و گۆراندن و ژبانی گەلی کورد و گەلی عێراق و سەر تە ی گۆراندن و ایعی کومە لایە تی یاش شو رشی تە موو زی ۱۹۵۸ و رۆلی بیر ی شو ر شگری لە خۆرینی واقع دا لە ئەدەبیاتی کوردی دا رەنگی دا یەو . سەر تە ی گۆرینکی تازە لەو ئەدەبیاتە دا چاوەر ی دە کرا ، چوارچێو ی ئەو گۆرینەش لەم چەند دێرە دا دەست نیشان کرا :

« ریالیستی سۆشیالیستی کوردی پەیدا بوو و بو پیشەو دەچی و هەنگاوی یاش بەرەو پیشەو دەنی و باشتین شاعیر و نووسەر و چیرۆک نووس لە دەوری کۆدە بنەو و گۆرانی شاعیر کە لە سەر و هەمووانەو یە ، پاش ئەو ه ی زەمانیک رابەری رومانیکە کان بوو ، بوو بە رابەری ئەم قوتابخانە یە . لەم قوتابخانە یە دا جی ژو و روودراو بە گۆران ، چونکە بە ئیبداعی بەرکە و تەووانە ی خۆی توانیوتی شەقلی یە کە م و گەرە ی ئەم ریالیستە بە جی بینی ، کە ئەویش یە کیتی ناوەر و ک و روخسارە . گۆران توانی کە تیگە یشتن و بیر و ر ی تاییە تی

ریالیزمی سوشالیستی جیهانی و کوردی به پنهوترین و جوانترین
روخساری شیعری که ئه ده بیاتی کوردی له میژووی خوی دا دینی جیگیر
بکو دهری بخت.

بمه بوو به میرانگری راسته قینهی هه موو روخساره تایبه تی به کانی
هونکلوری کوردی و شیعری کلاسیکی کوردی و سوودی له بایه خ و
نجر و بهی ئه ده بیاتی جیهانی بینی ⁽¹⁸⁾.

گوران ههروهک لوتکهی سوو دینی بی به زهیی به له سامانی نه ته وهی
کوردو جیهانا بو چاکه ی ئه ده بیاتی کوردی هاوچه رخ، ههروه ها لوتکه ی
بک زهینانی وشه ی کوردی و ئیداعه له هه لبار دن و ده رخستی لایه نی
خو نی نه و وشه یه دا . به هیزی زمان و گه یشتنه لوتکه ی به کیتی
روخسار و ناوهرۆک هونراوه کانی ئه فراندووه و باشتیری شاعیران و
جوسه رانی له ده وری خوی کوکر دوته وه .

هه رچه نده هه ندیک له نووسه ران ⁽¹⁹⁾ ناوهرۆکی زیالیزمی
سوشالیستی یان پیش ئه و دهر بریوه به لام له به کخستی جوانی و به رزی
روخسار و ناوهرۆک دا دوا ی ئه و ده کون .

روخساری هونه ری و توانای هه لباردنی بابته تی ئه ده بی و هیزی
پته ری و ره سه نی زمان لای گوران له هه ویریکی نه رم ده چیت به ده ستی
هونه ره ندیکه ی خو لقینه ره وه ، که ناوهرۆکی له روخساری شایان
به خوی دا پی دروست بکات و خو لقینه رانه خه یالی رومانیکه ی پی تیکه ل
به نه برینی واقعی ژیان بکات و به م کاره ئه وه به له مینته وه که خه یالی
رومانیکه ی ئه و گیانه یه که ژیان ده کات به به ری زیالیزمی
سوشالیستی دا . ئه ده بیاتی زیالیزمی سوشالیستی کوردی ، واقعی
گه نی کوردو ژیا نی چینه زه حمه تکیشه کانی دهر ده بریت و بایه خ ده دات به
مروف و هه ستی هه مه ره نگه و جیا جیا ی ئه و واقیعه . لیره دا به جو ریکی
به رنامه بو دنازو (یا بابته تی وشکی قوتابخانه گه ری) نه خشه نه کیشراوه ،
به لکو تا راده یه کی گه وره ئا وینه ی راستگۆی واقیعه و ئه و له به ر رووناکه ی
بیرو باوه ری شو رشگیری پیشکه و تنخوازی زانستی دا ئه و واقیعه بو
گو ری نی شو رشگیری تیکه ل ده کات .

ئهم ئه ده بیاته دوور له هه موو ئه و نا ئه میدیا نه ی ره نگه تالیی واقیع و
سه ختی ژیان بیده ن به هونه ره مند ، ریگه ی خوی ده گری ت ، ته نانه ت
ده بیته به چه کیکه هیوا ، ریگه بو نا ئه میدیا ن ده کاته وه و میشک و دیده یان
رووناک ده کاته وه و هیوا ی پته ویا ن به سه رکه وتنی مه سه له ی مروف و
سه رکه وتنی پیوه ندی کومه لایه نی عادیلا نه له سه ر زه مین دا پیشان ده دات
⁽²⁰⁾

ئهم ئه نجامانه مان تا ئیستا له لا هه ر راستن . پیدا چو نه وه یه کی باسه که
ده مانخاسته به رده می دابه ش کردنیکی تازه یا چه ند به شیکه تازه که
ئهمانه ن :

- ۱- ناوهرۆک ، یا به ره و پیش چوونی بی ری سوشالیستی .
- ۲- ئه و روخساره ی ئه ده بیاتی تازه دهر ده بریت .
- ۳- ته نگو چه له مه ی به ره و پیش چوونی ئه ده بیاتی تازه به ناو یه کگرتنی
روخسار و ناوهرۆک و به جی ماوی به کیکیان دا .
- ۴- ئاسوی نوی .

مه سه له ی روخسار و ناوهرۆک له ئه ده بیات دا زور ده میکه بووه به
بناغه یه کی زیرینی بی ری زانستی ئیستاتیک . بیلینکی به وته به کی
به ناو بانگی خوی ئهم بناغه یه ی دانا . ره خنه گری گه وره و ته ویه تی :
« کاتیک روخسار و ناوهرۆک دهر ده بریت ئه و زور به پته و ی پیوه ی به نده و
جیا کردنه وه ی له ناوهرۆک ده بیته هوی له ناو چوونی ناوهرۆکه که خوی ، به
پنچه وانه شه وه ، دا برینی ناوهرۆک له روخسار له ناو چوونی
روخساره که یه هه و کیشه ی روخسار و ناوهرۆک لیره دا به رامبه ره
هاو کیشه ی دیارده و جه وه ره له فه لسه فه دا ، له به ره مه شه گو ری نی
ناوهرۆک ده به ستریت به و گو ری نه قولا نه وه که به سه ر به ره تی نا بووری و
پنونه ندی به ره م هینانی کومه ل دا دیت . له کاتیک دا که روخسار
سه رخانیکه ده توانین هه ندیک قالی له رژیمه کانی پیشو وه وه و به ر بگری ن و
وا ی بگرونجینین که خزمه تی ناوهرۆکی تازه بکات . ههروهک چه سپینی
سه رخان به سترا وه به به ره ته وه و ماوه یه کیش لئی دوا ده کوه ی ت .

که واته ده توانین جیا له روخسار ته ماشای به ره و پیش چوونی بی ری
سوشالیستی ناو ئه ده بیاتی کوردی بکه ی ن .

دیاره مه به ستیسمان ئه وه نی به که له جه وه ره دا له یه کیان جیا
بکه ی نه وه ، به لکو مه به س ئاسان کردنی لیکدانه وه ی ئهم دیارده تازه یه به .
هه ندیک له وانه ی سووک و ئاسان کار لیک ده ده نه وه هه ولی ئه وه ده دن که
بوونی چینی کومه لایه تی و تیکو شانی نیو چینه کان به ستن به په یدا بوونی
مارکسیزمه وه . له به ره مه دان به بوونی هیچ بی ریکی چینه یه تی دا نا ئین ،
چ له فولکلوردا بیت ، یا له ئه ده بیاتی کلاسیکی دا بیت ، ئه مه انه خو یان
له وه که ره ده کن که یه کم به لگه ی بی ری مارکسی خوی ئه و راستی به ی
دهر بریوه که وتویه تی :

(میژووی مروفایه تی - له تیکو چوونی کومه لی خیله کی سه ره تایی و
مولکایه تی هاو به شی زه و ی یه و میژووی خه باتی نیو چینه کان بووه ، نیو
چینه چه وسینه ره کان و چه وساو ه کان ، نیو چینه ده سه لاتدا ره کان و
حوکم کراوان ، میژووی تیکو شانی چینه یه تی برتی به له زنجیره یه که له
پله ی یه که له دوا ی یه که ئه مر و گه یشتوته پله یه که چینی چه وساو هی
نازاردراو - واته پر ولیتاریا - نه توانی بی ئه وه ی هه موو کومه ل نازاد
بکات ، خوی له نازاری چینی چه وسینه ره وه ی ده سه لاتدا ره واته
بوزروازی - بزگار بکات ، بزگاری هه تا هه تا له هه موو چه وسه -
ندنه وه و نازاریک و له هه موو جیاوازی چینه یه تی و خه باتی چینه یه تی .

وهك دهرده كه ویت مه بس لم خو كه ر كرده نه وه به كه خو له و نه جامه ناسایی به لایدن كه نم بینه میز وویی به كه دهیگاتی . نه ویش نه وه به كه . له و ده مه وه كه چینی كومه لایه تی دروست بو وه هیچ كاتیک نه هاتوه كه كومه ل پیوستی به چینیك له کریكار نه بو وین . ناو و شوینی كومه لایه تی نم چینهش گوراوه . جوتیار جینی كویله ی گرتوته وه ، نه و رویشتو وه و کریكاری سر به ست جینی گرتوته وه . سر به ست له نو كه ریی دهر به گك ، به لام سر به ست له هم مو مولكرداری به كیش ، مولكرداری نیش كردنی خوی نه بیت . ناشكراشه كه چ گورینیک به سر دهسته به ره هم نه هینه ره كاتی ژو وروی كومه ل دا بیت ، كومه ل هر پیوستی به چینیكی به ره هم هینه ره هی وویی نه و ناژی . كه واته نم چینه له هم مو و كات و شوینیك دا بو كومه ل پیوسته ، با كاتیکیش بیت كه هیچ چینیك نامینی و هم مو كومه ل ده بیته به ره هم هینه ره نم راستی به ی بهرچاومان بو بینینیکی تازه ی هم مو سامانی نه ده بی و دوزینه وه ی هستی قوولی ئینسانی له سر بناغی دان نان به قوولی هست و به جیاوازی له چینیایه تی كردن رووناك ده كاته وه ، نه و بینه له په یدا بوونی چینی كومه لایه تی یوه له ناو كورده واری دا دست بی ده كات ، نه و هوش میز ووه كه به و سامانه بیژراو و تیکسته نه ده بیانه ی نو و سراونه ته وه ، هم مو و شیان به ره می سرده می نیلان و نامانگه بیته دست نشان كردنی سره تاساکی ، وهك دهر زانین زور پیش فته حی نیلامی چینی كومه لایه تی ، جیاواز دروست بو بوو ، بو تیکستی فولكلوریش ، نه وه زور زه حمه ته ره گزی كومه لی پیش چینیایه تی تیدا كه لا بخه یین ، كه چی دادو بیاد و هاوار له دست زولم و زوری چینیایه تی له ناو هم مو و وشو و ناوازیکی هم مو و بابه ته كانی سامانی نه ده بی فولكلورمانه وه ، دهرده په ریست . نه ده بیاتی کلاسیکی كوردی پر له گزنگی قوولی ئینسانی ، مزه به شورشگیره كانی كون و نه ده بیاتی سوفیانه زور له شاعیرانیان بردوته ریزی هزارانه وه بوونه دهر ویشی ناواری خوری له سر گوشتی روت له بهر كهری به دوا ی راستی دا گه ریده ، جاریش نه بووه ، نه و راستی به لای پادشای گومراو بیری له خوبایی و دهر به گی ورك ناوسا و دوزرا بیته وه

نم گزنگه چینیایه تی به قولانه ی هاواری بابه تایه رو فقهی ته یران و نه حمه دی خانی لی په یدا بووه ، هم مو و بی ری نشانده رینی ناشكراو بیری رابه رانه و رووناکمی بینینی دوا وژ له كومه لینیکی پر دادی بی زولم و زور گه راوه .

نم دیارده ئینسانی به په كیكه له شه قله كانی هم مو هونه ری ئینسانی ، له كاتیک دا كه نابی خومان بخه یینه قاوغی دهری به په ككردنی هونه رو ریالیزم و له گه ل په ك دا تیکه لیان بکه یین ، ههروه ها ناتوانین نه و ره گانه ی ریالیزمی هاوچه رخیش بیریین كه به زه وویی به پیتی مرو فایه تی و میژووی

هونه ر خوی دا چوته خواره وه .

نه گه ر ریازی ریالیزمی له نه ده بیاتی كوردی دا زاده ی تیکه لاوی واقع و بیس یا زبان و کاری ناو كورده واری بیت ، له گه ل هم مو و ره گزه کاریگه ره كانی بیس ، له بهر شه وه ناتوانین به ریازیکی لاوه کی دوور له كورده واری دابنن و بچینه سر لیكدانه وه ی هه ندیک كونه په رستی میتافیزیقی كه به و جوړه بیر ده كه نه وه .

نه و زیانه ی كورد كه له نه ده بیاتی كوری دا ره نگی داو ته وه ، هیچ كاتیک له و رووداوانه به دوور نه بووه كه له م ناوچه به په كه وه گری دراوه ی نم جهان هه ل چووه دا رووی داوه كه هم مو سووچینیکی به رووداوه مه زنه كانی میژووی هاوچه رخی هاتوونه ته هه ژانندن .

ده نگدانه وه ی نوكتو بهر له ناو كورده واری دا له دوو هیلی به په كه وه به ستراودا ده بیتری .

كارتی كردنی میژوویی - له تیکرای خه باتی گه لی كوردو ده نگدانه وه ی نه و كارتی كرده له هم مو نه ده بیات و بیردا ، خسته روو و لیكولینه وه ی نه مهش له سنووری نم باسه ی ئیستامان ده بانه دهر وه .

نه گه ر به شویندا چوونی میژوویی و ریایی رژنامه گه رانه هه ندیک جار به ره و یادداشت و یادگاری هه ندیک له وانه مان بیه ن كه هیشتا له ته منی بیسره وری دان و نه و رووداوه مه زنه بیان دپته وه بیر ، نه و شوین كه وتی كارتی كردنی نه ده بی له گه ل ورده دیزی فولكلوردا په كمان ده خات . نه و دیرانه شادی و خوشی زه حمه تکیشی كورد به دروست بوونی په كه م ده ولته تی کریكار و فلاح دهرده خه ن . میژوونوسه هاوچه رخه كانمان گه لیک به لگه یان به دهسته وه به كه هه ر له سره تابه وه نیشانه ی كارتی كردنی نوكتو بهر ن له بزوتنه وه ی نازادبخوازانه ی كورد . به لام نم كارتی كرده كتوپری به له مه بدانی بیرو نه ده ب دا كه میك دهره نگر خوی ده نوینیت .

كونترین تیکست له مه بدانی بیرو نه ده بیات دا كه بچینه جوغزی دان پیدانسان و نومار كرده ی په یدا بوونی بیسری سوشیالیستی و ره نگدانه وه یه ، له نه ده بیات دا نووسینه كانی (ع . و . نوری) ن ، كه په كه م نووسه رو سیاسی كوردی عیراقه ، هوشیارانه و له زانینه وه ریگه ی دیموكراتی چاره سر كرده ی مه سه له ی گه لی خوی و ریگه ی سوشیالیزمی به سره نجامی هم مو مرو فایه تی دیوه و بو نووسینه و به خه باتی خوی بووه ماموستای نه وه په ك له بیر رووناكه شورشگیره كانی كورد .

عبدالوواحد نووری ، له نیوه ی دووه می سی سالانی نم سه ده په وه به هوی به دوواگه رانی فراوانی زانینه وه گه بیشته بیسری سوشیالیستی و خوی بولاو كرده وه ی له ناو خوینده واراننی كوردو كومه لانی خه لك دا نه رخان كرد . عبدالوواحد نووری نووسه ر بووه تیکوشه ر دژی نه و فاشیزمی به هم مو جوړی ژه هری خوی بلاوده كرده وه ، ههروه ها بووه بلشدگو و فیركه ر له مه بدانی له ناو بردنی پر وپوچ و زور چه شنی

نیدیلایزمی له ناو نه‌وی پنگه‌یشتوودا، به‌هموو جوریکش سوشیالیزمی لا خوشه‌ویست ده‌کردن و باسی ئوکتوبه‌رو شوږشی کریکارو فله‌لاحي بو‌ده‌کردن. په‌کینک له قوتایی‌یه‌کانی، که شاعیری به‌دیمه‌ن نه‌حمده ه‌زدی‌یه پاش مردن رووی‌تی‌ده‌کاو ده‌لټ:

تسه‌تاله ژيانا بووت، نه‌تويست نه‌و خانووه شه‌قوشره، په‌رپووته کون‌ی نه‌زانين و دهره‌به‌گي دایمه‌زراندووه، تیکومه‌کان بدری‌وله‌جی‌ی نه‌و خانوویه‌کی تازه‌ی جوانی رینک و پینک له‌سه‌ر بناغه‌یه‌کی قایم خروست بکری‌و زانستی و براهی‌تی و عه‌دالته‌ت بپرازینتیه‌وه‌و شوی تریکی بکا به‌رؤزی رووناک^(۲۱)

ه‌روه‌ک ه‌زدی له‌وی‌دا شونین بی‌ری عه‌بدولواحید له‌کومه‌ل دا دمست - نیشان ده‌کات و دهنووسیت:

نه‌و دل‌ه نهرمه‌ی که له‌گه‌ل دلی هموو جوتیار و کریکاریکي کلولا، می‌ی نه‌داو بو‌هموو ه‌ناسه‌یه‌کی کروزاویان رانه‌چنه‌ی^(۲۲)

عه‌بدولواحید نووری له نووسینه‌کانی‌دا تیشکی ده‌هاویشته‌سه‌ر نی‌مپریالیزم و دهره‌به‌گی و شونین جی‌گه‌کانیان: که‌م وکوو‌ریی کومه‌لایه‌تی و ه‌ه‌زاري و نه‌بوونی کومه‌لانی خه‌لک و نه‌زانی و نه‌خوشی. داوای له‌گه‌ل ده‌کرد که راستی بزانی و ته‌یه‌کی به‌ناوبانگی بی‌ری سوشیالیستی به‌ناسان کراوی پیشک‌ه‌ش ده‌کردن، که‌وا له‌کو‌ری نیکوشان دا ه‌ر کو‌ت و زنجیریان له‌کیس ده‌چیت. که ه‌زاره‌ها‌ساله‌له دمست و پ‌ی‌بان دایه. عه‌بدولواحید نووری له نووسینه‌کانی‌دا به‌شپوه‌یه‌کی ساکار ه‌ول‌ی دهرختنی رووی راسته‌قینه‌ی سه‌رمایه‌داری و نی‌مپریالیزمی نه‌دا، په‌نای ده‌برده‌به‌ر ژيانی پیاوچاکانی کاروانی بی‌ری مروقیایه‌تی له‌سه‌رده‌می زووه‌وه تا رابه‌رانی بی‌ری سوشیالیستی و سه‌رکه‌وتنی شوږشی سوشیالیستی. نه‌وه‌شی له‌بیسر نه‌ده‌چوو‌که له رابوردوو و نه‌وسای نه‌ته‌وه‌که‌ی خوی نمونه‌ی چاک ه‌لبیزیری و بیخاته روو. ه‌روه‌ک ده‌بینین دهره‌باری پیاوچاکي ناودار کاک نه‌حمده‌ی شیخ (۱۷۹۳ - ۱۸۸۹)ی نووسیووه‌دلی فراوانی هموو‌که‌س ویستی نه‌وو ه‌ول‌ی په‌کخستن و ناشت کردنه‌وه‌ی خه‌لک‌ی کردووه به‌نموونه، عه‌بدولواحید نه‌م کوششه‌ده‌کات به‌وینه‌ی ه‌ول‌دان بو‌ناشتی‌وه‌یه‌کینیی نیشتمانی.

نووسه‌ر کتیبی «به‌ره‌رو و رووناکي»ی خوی پیشک‌ه‌ش به‌نه‌فسه‌ری نیشتمان په‌روه‌ری کوچ کردو کامیل حه‌سه‌ن ده‌کات و به‌نمونه‌ی شوږشگیری ده‌زانی. ه‌روه‌ک نه‌وه‌شی دهره‌باری بی‌رووناکي کورد نه‌مین فه‌یزی نووسیووه.

عه‌بدولواحید نووری ه‌ول‌ی زوږیشی داوه که‌گه‌له‌که‌ی خوی ناگاداری پیشک‌ه‌وتنی زانست و ژيانی بلیمه‌تانی زاناو داهینه‌ر بکات، که‌ زمانی سرود نووسینشی به‌کار هینا، له‌چوارچیوه‌ نایدیولوزی‌یه‌که‌ی خوی‌وه

ده‌یووت:

راچله‌کین و وریا بووین

راپه‌رین و هووشیار بووین

به‌رگی جاهیلیمان دران

تا به‌جاهیلی نه‌مرین

نه‌ژین، نه‌ژین، نیمه‌ش وه‌ک عالم

نه‌ژین.

ژيانیکی شیرانه، وه‌تن نه‌که‌بین به‌لانه

نه‌پیاریزین له‌میکروب

له‌میکروبی بیگانه

نه‌ژین، نه‌ژین، نیمه‌ش وه‌ک عالم نه‌ژین.

نه‌گه‌ر عه‌بدولواحید نووری رق و کینه‌ی خوی دهره‌باری پروو‌پو‌چ دهره‌برییی و به‌شپوه‌یه‌ک چوویته‌جه‌نگی‌یه‌وه که ه‌ندیک‌که‌س به‌زور ره‌وی و پیش کاتبی بزانتن. نه‌وا بانگی تازه‌گه‌ری و شوږش روو‌به‌رووی کون، له‌به‌راه‌برییی سامانی که‌لچسه‌ری دا له‌سنووری بی‌ری سوشیالیستی نه‌بردوته‌ده‌روه. زور شانازی به‌زمانی زگماکی خوی‌وه ده‌کرد و پالی به‌لاوانه‌وه‌ده‌نا که نه‌وزمانه‌پیاریزین و به‌ره‌و‌پیشه‌وه‌ی به‌رن و نه‌ده‌بیانه‌که‌ی به‌شتیکی خوشه‌ویستی نه‌وتو بزانتن له‌ژيان دا که ده‌یی پایه‌خی پ‌ی‌بدريت. نووسه‌ری پیشک‌ه‌وتن خواز مه‌حمود نه‌حمده (۱۹۱۷ - ۱۹۶۱) له‌دل‌ه‌وه‌چه‌ند‌وشه‌یه‌ک دهره‌ب‌ری که‌ قولی شخه‌تی عه‌بدولواحید نووری نووسه‌رو مروف و نیکوشه‌ر پشان ده‌دات، مه‌حمود نه‌حمده دهره‌باری ماموستای کوچ کردووی نووسیوویته‌تی:

وب‌زراستی قسه‌که‌مان ماموستای خوالی خوشبوو عه‌بدولواحید نووری‌یه. نه‌و پیشمه‌رگه‌ نازابه‌ی که‌ نه‌م دنایه‌ی جی هیشت، له‌دوای نه‌وه‌ی هموو بی‌رو زانینکی خوی کرد به‌شهره‌بتیکی شیرین و به‌تام و دایه‌ده‌س گه‌ل و دواکه‌وتووه‌کانی بو‌خواردنه‌وه‌ی، دنایا ره‌نگینی به‌جی هیشت له‌دوای نه‌و نیش و نازاره‌ی به‌ده‌س نه‌خوشی و نه‌بوونی‌یه‌وه چه‌شتی. به‌لام کولی نه‌داو به‌هموو نازایی‌یه‌کی ئینسانی‌یه‌وه نووسی... کتیبی دانا... دهرسی و ته‌وه به‌قه‌ومه‌که‌ی خوی - ه‌روه‌کو ماموستای مناله‌کانی شه‌عب بوو، ه‌روه‌ها ماموستای باوک و دایگان‌ی شه‌عب بوو، له‌دی‌دا، له‌شاردا، له‌ولات دا له‌خوربته‌دا، له‌مه‌عاریف دا، له‌به‌له‌دیه‌دا به‌یه‌ک ره‌نگه‌ه‌ول‌ی داو به‌ره‌ره‌کانی کرد چونکه ه‌میشه‌نه‌ی وت (هموو دنیا وه‌ت‌نی ئینسانه له‌ه‌ر کوی‌یه‌ک پ‌ی‌نیوسته له‌سه‌ری نیش بکا) بو‌پیش که‌وتن و سه‌رکه‌وتنی ئینانیه‌ت. به‌ل‌ی نه‌م دنایه‌ی به‌جی هیشت که‌هیچ ره‌حم و چاکي نازانی. به‌سه‌د نیش و دهردو نازاری نه‌خوشی - به‌نه‌بوونی و ه‌زار ناواته‌وه، وه‌لی نه‌و

دلەبی و جوشی تاكو نه بەدی لێی ئەدا چونکە توانیو پە گەلنی شاگردانی بەگیار پی بگه بێنی بو ئەو هی نامیلکە هی لئسانبەت ئەواو بکەن و چرای زانست هەلکەن (۲۳) .

ئەم وەرگرتنە درێزە ی نووسینە کە ی مەحمود ئەحمەد لە پەرئە وە بوو چونکە سەرچاوە ی لێ وەرگرتنە کە ی بە دەگمەن دەست دەکەوێت و (۲۴) خوێشی لە خوی دا شایەتی بە کیکە لە و هاو ئەنە ی عەبدولواحید نووری کە هەر ئەو رینگە یە ی ئەویان گرت و بەرەمی پتە و قوربانێ زۆری پێشی کەش بەو ریبازە کرد .

مەحمود ئەحمەد بی سی و دوو بە پە کیک لە و نووسەر ئەنە دادە نرێت کە لە چوارچێوە ی بیری پیشکە و تەنخوازی هوشیاردا جی یان گرتوو .

کۆمەلە ی «گولالە» کە خوی سەرپەرشتی چاپی کردوو و کەرەسە کە یی کۆ کردو ئەو ی پیشە کە ی و پەر او یزی بو کەرەسە کانی نووسیوو . نیشان دانی بی پیچ و پە ناو ئاشکرای بو بیری سوشیالیستی تی دابە و ناو ئەو و کە کە ی دەچێتە ئەم چوارچێوە یە و . هەر وە ها مەحمود ئەحمەد لە و سەر دە مە وە چی لە چیرۆک و وتار نووسیوو هە مە و ی بو بەر بەرە کانی دە بەرە گی و دواکە و تە (۲۵) و چارە سەرکردنی مەسە لەش هەر لە سنووری بیری سوشیالیستی دابە . بیری سوشیالیستی لە مە و - دوا ، واتە پاش جەنگی دوو می جیهان ، کاری کردە سەر تیکرای ئە دە بیاتی کوردی ، ئە مە ج لە بەرە می ئە وانە دا دیارە کە ئە و سا دە ستیان دابە پیو ئەندی لە گە ل بیری سوشیالیستی داو پاشان بە یە کجاری پیو ی بە ستران ، یا لە بەرە می ئە وانە دا دیارە کە تا رادە یە ک لە و بیری و رایە دوور بوون ، بە لām لە روانگی بیری پیشکە و تەنخوازی یە و چارە سەری کاری رۆژانە یان دە کرد ، دانە پال کۆمە لانی زەحمە تکیشان بە رینگە ی رزگار بوون لە دواکە و تە دە زانی .

ئە گەر بچینە وە سەر باسە کانی ئە دە بیاتی ریبالیزمی کوردی ماو ی جەنگی دوو می جیهان و سەر تە ی شە ست سālە کان و جار یکی تر دابە شیان بکە ی نە وە بە سەر ئە م باسە نا : تە نگو جە لە مە ی کۆمە لە یە تی ، ژبانی فە للاح ، ژبانی کرێ کار ، ژبانی تیکرای گە ل و دە ستە زەحمە تکیشە کان ، خە باتی گە ل ، هاو کاری و برای نیو کورد ، برای عەر ب و کورد ، هاو کاری تیکوشانی جیهانی ، مە سە لە ی ناشتی و جە نگە ، نرخ پی دانی ئادە میزاد ، وینە ی ئافرە ت و سەر و شت ، ئە و سا دە چینە وە سەر ئە نجامە کانی پیشوومان و بە م جوړە کورت و خە ستیان دە کە ی نە وە .

۱- زۆر بە تە نگە وە رو و کردنە ژبانی گە ل و پشان دانی ئازاری زەحمە تکیشان دە بین ، ئە مە ش هەر نە خشە کیشانی ژبانی رۆژانە و رەنج و چە و ساندنە وە یان نی یە ، بە لکو وینە ی تیکوشانی یانی و لە پالدا . نە خشە کیشانی گشتی ژبانی گە ل و ئازاری زەحمە تکیشان و ئە و چارە سەرکردنە ی بە هوی دە ر بیری ئە دە بی یە وە ئە تیکرای شیعری

کوردی و چیرۆکی کوردی دا لە و سەر دە مە دا نە خشە کیشراون ، بە هیچ جوړ ناچنە ریزی نە خشە کیشان و چارە سەرکردنی بو رۆژاویانە ی مە سە لە کە وە .

بو رۆژاوی رادیکالی ئە روپا لە چارکردنی مە سە لە ی کشتوگال دا هە و ریبازی خوی هە یە . ئە م هە و ریبازە ، لە رەنگە دانە وە و چارە سەر دا دە چێتە سنووری پیشە سازی لێ کردن (تصنیع) وە ، گواستە و ی کۆمە ل بەرە و پیو ئەندی لە کشتوگال دا و پیکە وە گرێ دانی بە تینی نیو شار و لە چوارچێوە ی جموجۆلی کشتوگال دا بە لām بەرە می ئە دە بی کوردی ئە و سەر دە مە ، بە تاسیە تی چیرۆک تیکرا ناچینە ناو ئە و لیکسدا نە وە بو رۆژاوی یە وە ، لە و ی دا لایە نگرنتی ئە وای لە للاح دە بین ، بی ئە و ی کە مە ئارە زوویە کە ی دامە زران دنی کۆمە لکی تازە ی چە و ساندە دار بین ، تە نائە ت بەر دە وای گونا هبارکردنی ئە و چە و ساندە وە دە بین کە دێ هات بە شارە وە دە بە ستیت . لە م دانە پال رەنج بەر ئە نا ، هە م و ئە و شاعیر و نووسەر ئە نا هوانان کە لە پیو ئەندی رۆژانە دا خویان بە ستوو بە بیری تیکوشانی پینا و سوشیالیزمە وە ، یا لە رە فئاری رۆژانە دا لە م کۆرە دوور بوون . دە بی چی هە ست و نە ستی بلە و عە لادین سو جادی و حە سە ن قزنجی و مارف بە رزنجە یی بە رامبەر بە فە للاحی کورد لە بە ک جیا بکاتە وە . یا بە ج پیوانە یە ک هە ستی مە مە د مە و لوود و کاوس قە فتان و کاکە مە م بو تانی و مستە فاسالیح کە ریم و عە بدوللا میدیا و حسین عارف و نە بە ز و مە حەرە م مە حە مە د نە مین و مە حە مە د سالیح سە عید و جە مال بابان لە پە لێ لە مە و دوا دا لە بە ک جیا بکە ی نە وە .

لە بەرە می هە مە و ئە مانە دا نە خشە کیشانی کە رتی جیا جیای رەنج کیشانی رۆژانە و بە یە کجاری دانە پال لە للاح و بەر بەرە کانی دە رە یە گی دە بین . چارە سەرکردنی هە ندیک جیا وازی تیدابە ، هە ندیک جار ئاواتی خیرخواهانە وە هە ندیک جار هاندانە بو تیکوشان ، بە لām بە هیچ جوړ بیانو و بو هیچ بابە تە چە و ساندە وە بە ک یا دانە پال : مولکداری نابین ، ئە مە ش وا دە کات کە گونا هبارکردنە کە بو پە لێ دوا ی دە رە بە گیش درێزە بکیشیت .

گونا هبارکردنی مولکداری تاییە تی بیری تیکوشانی سوشیالیستی یە ، پال پیو ئە نو و جوو لێنەری گونا هبارکەر هەر چی یە ک بیت . شیعری ئە و پە لپە و چیرۆکە کانی پاش ئە ویش پرن لە م گونا هبارکردنە . رەنگە شاشی بە ک لە نە خشە کیشان دا یا سەر تە کە و تینک لە هە لپژاردنی نموو لە یا مە بدانی سەرە گی کیشە دا بین ، بە لām ئە مە لە بە نە رە تە وە لە دە سە لات نە بوون بە سەر هوی تە کێکی دا هاتوو وە هە لئوستی نی یە لە بیری و رایە پە بدا بوو بیت . هە ندیک چیرۆک خوش و یستی فە للاحی چە و ساو ی لێ دە تکیت ، بە لām ئە و خوش و یستە زیاتر لە بە زە یی دە چیت بە فە للاحی چە و ساو دا وە ک لە و ی هە ستی هاو کاریی چینابە تی بیت بە رامبەری ،

نەمش لە وێنەدا دەچیتە خانەیی بەزەیی ساختە گەرانەیی پوڕووازی یەو، هەرچە نەبە خۆی لەو وەهاتوووە کە نووسەر بە تەواوی پەناو ژێانی راستە قینەیی رۆژانەیی فەللاح دا رۆنە چۆتە خوارەووە ئەو نووسەرانی ناتوانن وێنە پەکی زیندووی ئەو ژێانەمان بەدەنی لە تزی پەو، لە گەل فەللاح دا نە ژاپوان، وێنەیی ناو وەو مەنە لۆژی ناو دەروونیان پێ نەخشە ناکیشریت. بەلام ئەمەش لە هەلویستی ئایدیۆلۆژیان ناگۆریت. رابەرە بەرایی یە کانی چیرۆکی ریاڵیستی کوردی لە روانگەیی ئەم جیهان بینیووە تەماشای مەسەلەیی فەللاحیان کردووە، چیرۆکی کوردی لە سی سالی دوایی دا هەر لەسەر ئەو ریبازە رویشتوو.

وەك وێمان رەنگە چۆنە ناو هەندیک وردە شتەو هونەرمانندی لە دووبارە کردنەووی واقیعوو دور خستیتەو، بەلام نەخشە - کیشانەووی واقیعی بە ئاوات خواستراو هەر بە چەشتیک بوو کە مولکداری تاییەتی نی دا کوژا پێنەووی واقیعی بە ئاوات خواستراو هەر مولکی زەوی چنەر بوو بە لە وینەیی خەویش دا پووینی. لەبەر هەندیک هۆجاروبار شەخسەتی نموونەیی هەنای پڕیری، پاشەخیاتە هەلیزێراو کان بروی تیکۆشە رانەپان نی یەو مەیدانی کیشە کە لا ریبی یە بەلام راستە قینەیی، کامیرای هونەرمانند نوقتی راستە قینەیی روناکی پێ بەخشین باش دەست نیشان ناکات؛ بەلام رووی واقیعی تاوانباریش نارایش ناکات و سووراو سپاوە لە دەم چاری چرچی دەربەگی و کۆنەپەستی و دواکەوتووینی نادات^(۲۶).

لە دەپسانی کوردی پەگجاری دەربەگی تاوانبار کردوووە لە پال فەللاحی زەبسون دا و ستاوەو زۆربەیی زەویی ئەو واقیعی روشن کردۆتەو کە خەلک تیدا ژیاون و جاریکی تر واقیعی بە لی زیادکردنی مەردانەیی بیرو هونەرمانندان خویانەو نەخشە کیشاوەتەو. بەلام ساکاری و سەرەتایی کەرەسەو هوی نەخشە کیشان و نەبوونی توانای بلیمەتانه، هەندیک سووک پشان دان و سادەیی و گیرانەو گەری و خۆتە خۆینەری داو بە گەلێک بەرهم و بەرهمی باش لە چەند چیرۆکی کورت و ناویندی دا^(۲۷) دەبیسری و هیشتا رۆمان نووس خوی نەگە پاندۆتە ئەو واقیعی^(۲۸).

راستی یێویندی سادەیی بەرهم هینانی تا چەند سال لە مەو بەری کوردستان و لە ناوینە چوونی تەواوی یێویندی دەربەگی تا ئیستا بە شێو پەکی واقیعی ئەو دەپسانی کوردی دا رەنگی داو تەو، بەم جوړە وینەیی فەللاح بەسەر وینەیی کارگەری رابەری ئەو دا زال بوو هەرچە لندە چە کوشی کریکار لە دەرگای شیمرو چیرۆکی کورەیشی داو و هەر لە کۆتایی جەنگی دوومی جیهانەو دەنگی کۆمۆنەیی لە شیری کوردی دا بەرزبۆتەو و بە سامەو بە شکۆوە رۆلی چینی کریکاری لە رابەری کۆمەلانی خەلک و کۆری خەبات دا دەست نیشان کردوو.^(۲۹)

ئەو بریارانەیی بەسەر یێویندی کارکردنی لادی دا دراو ئەنجامە گشتی یە کانیان بەرەو شاریش دەبن. ئەو بەرهمە کە مانەیی بو نەخشە کیشانی ژێانی چینی کریکاری نەوینەمام تەرخان کراون. هەلویستی هونەرمانندی سەر بە بیرو کریکاران و بەرژەویندی چینی کریکار دەردەخەن. لەو بەرهمە مانەدا شکۆدانی ریک و رەوان بەرەنج کیشان و تاوانبارکردنی نموونە خومالی و جیهانی یە کانی گەرت و دەستە پوڕووازی یە کان دیارن^(۳۰). هەرچە نەو ئەدەبیاتیکی کریکارانەیی تەواومان نی یە^(۳۱)، بەلام بیرو سوشالیستی لە هەموو ئەو بەرهمە مانەدا کە پوڕەنج کیشان و کارکردن تەرخان کراون دیارن.

لیرەدا دەتوانین دوو مەسەلە جیا بکەینەو کە ئەوینش هەلویستی بیرو توانای تیگەیشتی تەواوی واقیعی و بیرو جیا کردنەوینە بە بەرهمە میکی ئەدەبی وادا کە لە گەل هەلویستی خاوەن بیرو کە خۆیدا تەبا بن. لە ریبی بەرهمە ئەدەبی یەو سەر بە بیرو ئایدیۆلۆژی بوون لە ئەدەبیاتی کوردی دا دەگمەن و ناجیگیرە، کە هونەرمانند لە بەرهم دا دزی هەلویست و بەرژەویندی چینی کریکاریت، شتیکی نەبیزاوە. ریکو رەوان دانە پال ئەو چنەر رابەرە تەواو ناشکرایەو دەیان پریشیکی ئەدەبی و پارچە شیمرو چیرۆک بە لگی ئەوین، هەر وەک گریدانی خەباتی چینی کریکار بە بیرو سوشالیستی یەو ناشکرایە، تەنانەت ریک و رەوان دەبیرینی دەگاتە رادەیی بەیدا بوونی جوړیکی تر لە ئەدەبیاتی دروشم دەربیرین، کە لە سەرەتای چل سالە کانهو دەستی پێ کردوووە تا ئیشتاش شۆینەواری دیارە. روشتی لەم مەسەلە یەدا لەو دەبا یە کە خەباتی چینی کریکار خراوتە چوارچێوەیی جیهانی خۆیەووە بەستراوە بە خەباتی شۆرشیگراوەیی جیهان و بنیادنانی سوشالیزمی جیهانەو.

۲- ئەگەر بەرهمە ئەدەبی یە کوردی یە کانی سەدەیی بیستم لاخەین و بە پێی باس و مەبەس خانە خانەیان کە بن دەبین مەسەلەیی نەتەوینی کورد لە رووی زۆری یەو پش هەمووان دەکەوینت، ئەگەر لە رووی چۆنیشەو پشیا نەکەوینت، ئەمەش رەنگدانەووی ناسایی رابەری بزووتنەووی نەتەوینی کوردە کە لە کۆتایی سەدەیی نۆزەهەمەو دەبیشریت. شاعیر و نووسەرانی کورد بە دەرو کەلینی ئەم بزوتنەو یەدا دا بەش بوون و هەریە کە ریتیکی فراوانی پڕ لە کەرەسەیی تەسەلی لی گرتوو و وینەیی کیشاوە.

میزووی کورد بە گشتی کە رەسە بوو بو شیمرو بو چیرۆکی تازه بابەتیش. هەر لە قارەمانینی کۆنەو تا گیانی هاوچەرخی بەخشین بە هەندیک رەگەزی میتۆلۆژی لە فولکلوری کوردی دا تا روو داوی رۆژانەیی ئەو خەباتە بەرەوامە، هەموو ئەدەبیاتیکی لە ناراستەو بیسکردنەو دا یە کگرتوووی دروست کردوو، کە لە باس و بابەت و بوچوون دا جیا، زۆر گران نی یە کە تاقە باسیک یا چەند باسیک ببینن

که چند شاعیریک بوی چووبن و بیرو بوچوونیان یه ک بیت، به لام نالمت و وینه و در برینان جیا بیت. نه مهش وای کردوه که به ره مه که چرو به پست و فراوان بیت. بو نمونش ده توانین له م رووه و باسی جه ژنی نه ورزو و ده بان شاعیر بکه یه که باسیان لی کردوه، یا باسی راپه رینی شمشی نه یلوی ۱۹۳۰ ی سلیمانی بکه یه، یا له شه هیدبونی شیخ عبدالقادر نه هری و هاوریکانی بدوین و له نه جامی به اورردیکی وردا بگه یه نه جامیکی نایدیولوزی نیستاتیکی واکه تیره شوینی باسکردنی نی. هاسونیدی ناسای و مه وزوعی نیو گه لیک ده سته جیاوازی گه له کوری هم خه بته به رده و امه دا، بیرو رای نریک خستونه و هوی ده برینی به کختوه، به لام تی روانی ورده نه خسه یه کی ناشکرای جیاکردنه و هوشمان ده خاته به رده م و هلی جیاکردنه و هوش جهنگی دوهمی جیهان و پاشان راپه رینی کانونی دوهمی سالی ۱۹۴۸ ی عیراقه، نه و هوش که نه ده بیاتی پیش نه و هیله له دوا یه که ی جیا ده کاته و نه مه به:

سیمای ختم و نازار به سهر پله یه که م دا بالی کیشاوه، تم و مزو راپایی له باسکردنی مه سه له که ده بینین، ناقه شیش که هم مو نه وانه ی لی دوواون یه که ده خات نه و هستی نه ته و هیه به که هندی جار نادیار و یا ره وانه، وه که نه و هیه به وشه ی چنرا و ده ست نیشانکردنی ته وای هم مو لایه نیکی مه سه له که نابین، نه نیا هه ست در برینی به تموزم دیاره که ده داته پال چوارچیوهی گشتی مه سه له که، زور جاریش نه و چوارچیوهیه تمسک و سنور داروه هم مو مه سه له که به باشی له روانگی نه و هیه نابینری و شوینی راسته قینه و چوارچیوهی جیهانی ناشکرای دانانریت، ره گه زه کانی کیشه و مه سه له که ش به شیوهی مه وزوعی خوی ده رناخریت. رهنگی ره شی تیر به سهر وینه کیشانی هم سهرده مه دا زاله، نه گهر خوینی سووریش برزبینه سهر تابلوکه، نه و هوش به ده گمهن مزده ی شبه قی تازه ی سی ده هینیت، به لکوتالی دووکل تیکه له به تامی خوین و فرمیک ده کات، هه نه مه شه زورچار ره وایی و نیشانیته مه سه له که ده خاته قاوغی که لا بوون و هله چوون و بیر ته سکی به و هیه نه مهش واکه کات به ری فراوانی در برین بگیریت.

نه و هوش که پاش نه و هیله به بیانی به دیت، نه و هیه ناسوی جیهانی به سهر که وتنی دیمو کراتیزم و وردوخاش کردنی فاشیزم گهش و سهر هل دانی بزوتنه و هیه نازادی خوازانه ی نیشمانی و به رین بوونی خاکی سوشیالیزم بووه هوی به رچا و گه شی و ناوات به خشین به ناسوی کورد، به تیکه لی یه کی کار له یه کتر که ردا.

نه و ره نگه سووره بوو که له ناسوی بلندی کورد

مزده ی به یانی بو گه لی دوور و نریک نه برد.

له م ماوه به دا به ناشکرا بینینی مه سه له و کیشه و هه مرو سووچه کانی

دیاره، ههستی نه ته و هیه پر نه تموزم ده بینته تاره زوویه کی ری لی نه گراوی خه بات له پیناوی مه سه له یه کی شوینه وار دیاردا، له چوارچیوهیه کی فراوان و شوینی خوی دا، به وینه یه نه لقه یه کی زنجیره ی خه باتی گه لان به رامهر نیمه ریا لیزم و کونه به رستی.

لیره دا خوینی سوور تیکه له به شه قی سی و گزنگی روز ده بیت. ره وایی مه سه له که له ریگه ی ههستی نیشانی قول و فراوانه و خوی ده سه لمینیت. خه باتی نیشانی له گه له هم مو هه ژاندنیک، له هه ر سووچیکی که لای جیهان دا که وتنه هه ژاندان، یه کیکه له شه قله کانی نه ده بیاتی هم پله به^(۳۲)

نه مهش پر سیاریکی ره وادینیته کایه و:

همه سه لا گره و هیه به (شمولیه) له بینینی مه سه له ی نه ته و هیه دا به گشتی و له بینینی مه سه له ی کورددا به تایه نی زاده ی ج نایدیولوزی یه که؟ دیاره که دوو دلی نای بووتری: سوشیالیزمی مه سه له ی چاره سهر کردنی عادیلانه و چوون یه کی له مه سه له ی نه ته و هیه دا له رووی بیرو پراکتیکه و (تطبیق) خسته کایه و هیه برای نیو گه لان و پیوه ندی هاوره گه زی له نیوان ته و ژمه شویشگری یه کانی جیهان دا که بزوتنه و هیه نازادی خوازانه ی گه لان یه کیکان نه و هیه شه قلیکی بیرو سوشیالیستی یه و له درزیایی میژوودا چینی کریکاره نه و چینه ته نیایه ی له بیرو ته سک و قاوغی ته عه سووی نه ته و هیه دور بووه.

نه گهر و لایمی پر سیاره که له کوری نه ده بیاتی جیهان دا و ریکوریه وان بیت، دیاره نه مه به سهر نه ده بیاتی کوردیشدا دینه دی و ده توانین هاوکیشه یه کی ناشکرای پیوه ندی نموننی نیشانی له بینینی مه سه له ی نه ته و هیه دا له گه له به گشتی بیرو سوشیالیستی و ریالیزمی سوشیالیستی دا بینین که در برینی نه ده بیی نه و بیریه. لیره دا پر سیاریکی تریش دینه کایه و: نایا هه رچی له م روانگی یه و له مه سه له ی نه ته و هیه دواوه سهر به نه ده بیاتی تازه ی ریالیزمی سوشیالیستی یه؟ یا سهر به و قوتابخانه تازه یه به یا ده توانین له کونجیکی تره و بو هاوکیشه که بچین.

مه سه له ی نه ته و هیه یه کیکه له مه سه له گه وره کانی نه ده بیاتی هاوچه رخ. لیدوانی، ج له تیکرای هم نه ده بیاته داوچ لای نووسه ری جیا جیا به چند نیشانه دهری نایدیولوزی جیاوازا تیره بووه. له و قاوغه بچو و که ی مه سه له که و بو ناسوی فراوانی بیر کردنه و، له چاره سهر کردنی ته سکی بوژروازی یاسانه و بو چاره سهر کردنی سوشیالیستی، له بینینی مه سه له که و، له کونجیکی عاتیفی ساده و بو کردنی به مه سه له ی خه لکی زه حمه تکیش و مه سه له ی هقی گشتی هه مه لایه نی نه و خه لکه، له ژبانی روزانه و نابووری و که لجه ری گشتی دا. که نووسه ر گه یشته دوا نوقته، نه و نیشانه ی ده ر باز بوونینی له سنووری بیر کردنه و هیه بوژروازی له مه سه له که و گه یشته که ناری بیرو

الواقعية الحديثة والأدب الكردي

الدكتور عزالدين مصطفى رسول

أستاذ بكلية الآداب - جامعة صلاح الدين

لقد نشي:

نشر لقمه لأول من أبحث في العدد السابق - وهو عن هذا
 لاجه لأني عن نطق أعني - أم عن محتويات القسم الثاني
 هذا لبحث - يكرس قسم من أبحث للأدب القومية ويدرس
 صحته. بعنته وتثيرت عن أدب أعني ويتأثير منه ويستشهد
 فيبحث ذيلاً على ذلك وعلى تصورات كتاب بارزين لهذا المنهج
 يقول جورج أمحو:

البدايات وطرح منهج مفصل لدراسات مقبلة. ويستشهد الباحث
 بنصوص لعدد من الكتاب الكرد بينهم عبدالواحد نوري (١٩٠٤ -
 ١٩٤٤) ومحمود أحمد (١٩١٧ - ١٩٦١) ويعدد الموضوعات
 التي تصور في هذا الأدب ويصف خصائصها. ويرى أن الأفكار
 المطروحة في أدب الكاتبين هي أفكار بسيطة ولكنها تعبر عن
 إشعاعات فكرية جديدة. كما أنها تخص التطور في الشكل الى
 جانب المضمون، فتتاجت عبدالواحد نوري تعد عموماً ضمن
 الكتابات السياسية من مقالات وغيرها، ولكنها ليست بعيدة عن
 عالم الأدب وعن التعبير بأساليب أدبية للمقالة عن أفكاره. أما
 محمود أحمد فقد دخل عالم القصة القصيرة الكردية - وكان بروايته
 (قصر الأيام) من رواد إنشاء هذا النوع في الأدب الكردي. ورغم
 واقعية هذه الرواية مضموناً فإنها تنتمي الى الرواية الخيالية من حيث
 الشكل. وإعتبر الباحث هذه النماذج بدايات هذا الاتجاه لها
 إستمراريتها التاريخية.

ومن أجل أن تكون كتبنا ورواياتنا وأشعارنا قادرة على خدمة قضية
 الثورة يجب أن تكون قبل كل شيء برازيلية، وفي ذلك بالذات
 تكمن قابليتها في أن تكون عالمية. ومن هذا المدخل يتطلع الباحث
 على العالم الثالث وارتباطه بالمنهج الأدبي - ثم ينتقل الى نقاشات
 جديدة حول الموضوع - ومن هنا يجد نفسه ملزماً بالبحث باختصار
 عن الواقعية الحديثة والأدب الكردي ليضيف أفكاراً جديدة الى
 كتابه «الواقعية في الأدب الكردي - بيروت ١٩٦٦»، مبتدئاً بعرض